

Andres Võsu

Vestlus Juudi Koguduste Liidu esimehe David Slomkaga

“Jeruusalemma sõnumid” 3/2001

Andres Võsu: Räägime täna juutidest, juudi sünagoogidest ja juudi usust Eestis. Kui kaua te olete pidanud oma ametit Juudi Koguduste Liidu esimehena Eestis? David Slomka: Liit on registreeritud alles 1995. aastal, enne seda olin palju aastaid Tallinna Juudi Koguduse esimees. Mind valiti sellele kohale pärast Levini ärasõitu Iisraeli, millest saab varsti peaaegu 11 aastat.

Alustaksime sellest, kuidas juudi usk üldse Eestisse tuli. 1811. a. hakkasid siin elama juudid, nn. kontonistid, keda tsaarivalitsus püüdis ristiusku pöörata e teha neist sõdurid. Need olid 11-12-aastased poisid, kindlasti alla 13 aasta vanad, kuna 13-aastane juudi poiss saab juba täisealiseks ja ta võetakse kogudusse.

AV: Kuidas see toimub?

DS: Kui noormees saab 13 a. vanaks, tuleb ta sünagoogi, loeb raamatutest, mida juut peab tundma, näitab, mida ta teab palvetamisest, rahvas võtab ta vastu ja isa ütleb temast üles, s.t. isa ei vastuta enam tema eest. Seda nimetatakse Bar-Mitsva, sama protsessi 12-aastastel tüdrukutel kutsutakse Bat-Mitsva.

1811. a. oli Tallinnas nii palju juute, et sai rajada koguduse. Üks esimesi asutajaid on Jakob Kuplinski, kaupmees, kes tuli Valgevenest ja asus koguduse etteotsa. Tekkis ka teine sõdurite kogudus, kontonistidest, kes said ruumid endisesse püssirohulattu, praegu asub seal ausammas "Estonial" hukkunute mälestuseks. Antud hoone on hetkel Tallinna Meremuuseumi valduses, palusime seda küll Tallinna Linnavalitsuselt tagasi, kuid õigusjärglased me ei ole ja seda ei saanud. See oli esimene sünagoog, sõdurite oma. Teine oli väike maja Vana-Tartu mnt. Hiljem, aastatel 1880-1883 rajati sünagoog, mis röömustas meid 1941. aastani, siis tehti sinna Saksa sõjaväeladu. 1944. a., kui Saksa sõjavägi Tallinnast lahkus, põletasid nad lao maha, vaid seinad jäid püsti.

AV: Olen kuulnud erinevaid versioone, kus sünagoog asus, tänavad on ümber ehitatud ning ümber nimetatud. Kuhu see sünagoog praeguses linnapildis jääks?

DS: Praegu asub täpselt sellel kohal Ametiühingu Kesknõukogu maja. Et see koht on täis ehitatud, maksti meile välja selle maa hind, kuid see summa on vaid pool uue sünagoogi maa maksumusest Luise tn. 32, kus saime loa ehitada. Püüame jõuda kokkuleppele maa vahetamise suhtes.

Tallinna juudid ei elanud getodes nagu mujal Lääne-Euroopas, vaid laiali kogu linnas, seega oli hea, et sünagoog asus kesklinnas, eriti kui sabbatipäeval juut ei tohtinud sõita. Juutide sünagoogi ei ole keelatud külastada ka teistel inimesel, hoolimata rahvusest ja usust. Tere tulemast külla!

AV: Milline on juudi usupüha aastaring?

DS: Minule on kõige tähtsam juudi uusaasta, septembri lõpus või oktoobri alguses, mil Jumal mõistab kohut kõigi elavate üle. Pärast seda tuleb Toorapüha, kui Toora lugemine lõppeb ja algab uuesti algusest. Järgmisena hannuka, ja märtsis - puurim - tähistamiseks juutide pääsemist vaenlaste käest. Edasi on paasapühad, kui juudi rahvas tuli välja Egiptusest. Sellega pühade tsükkel lõppeb, kuid on veel pühi, nagu Jeruusalemma vabastamine 1967. a., erinevaid rahvuspühi seoses juutide ajalooa.

AV: Kui palju oli juute ja sünagooge esimese Eesti Vabariigi ajal?

DS: Eestis oli 4000-4500 juuti, sünagooge oli Narvas, Tartus, Tallinnas, Pärnus, ning kaks palvemaja Valgas ja Viljandis, rabisid oli ainult Tallinnas, kuid olid kantorid - inimesed, kes sünagoogides Jumalat teenisid. Tallinnas oli ka tuntud sünagoogikoor, kuhu kuulus 30 meest.

Ainuke sünaog, mis sõjas alles jäi, asus Pärnus, seal mürgitati sõja ajal juudi lapsi, kuid sünaog ise jäi alles, ning praegu taotleme seda tagasi.

AV: Kui tihedalt on juudi elu seotud sünaogiga?

DS: Võib öelda, et hällist hauani. Kui juut sünnib, tehakse 8. päeval priis e. ümberlõikamine. Hiljem tuleb vastavad palved ära õppida, juudi ajalugu tunda, kuni 13-aastastele tehakse, nagu eelpool nimetatud, see on täiskasvanukssaamise eksam. Nooruk saab õiguse tulla kogudusse, valida ja olla ise valitud, võtta osa kõigist pühade üritustest, teda kutsutakse välja Toorat lugema, mis on suur au.

Juutide jaoks on kogudus kõrgem võim, mida siin otsustatakse, see kehtib. Näiteks Vabariigi ajal oli Tallinnas jumalavastane juut, sünaog otsustas, et ärgu keegi temaga tegemist tehku.

AV: Veel kord tagasi tulles täiskasvanukssaamise eksami juurde, kuidas käib tüdrukute Bat-Mitsva?

DS: Tüdrukutel on lihtsam, neil on eraldi kohad, kuhu istuda sünaogis, aga eksamit neil ei ole.

AV: Mis sai juudi sünaogist peale 1944. aastat?

DS: Mina tulin tagasi Venemaalt 1944. a. Siis oli olukord väga kurb, ainult varemed, ja nii seisid nad kuni 1946. aastani, mil need õhati. 1945. a. lõpus tahtsid Venemaalt tagasitulnud juudid organiseerida Tallinnas juudi kogudust, usuasjade nõukogu lubas seda, ning hilisema Kungla hotelli kohal paiknenud maja teisel korrusel alustas tööd palvemaja. Piirkonna rekonstrueerimisel eraldati juudi kogudusele Magdaleena 9 asuv "Punase Tähe" laohoone maja, kus on juudi sünaog kuni käesoleva ajani.

AV: Mis on saanud teistest Eesti suurematest sünaogidest?

DS: Ainult Tartu juudid on taotlenud maa tagastamist. Ehitama nad aga ei hakka, kuna järel on vaid 200 juuti, kes kõik ei ole usklikud, ning mitmed neist sõidavad kas Iisraeli või kahjuks ka Saksamaale. Seega piisab Tallinna sünaogist.

Nõukogude ajal ei registreeritud ühtki juudi kogudust peale Tallinna oma, kes tegeles kõikide Eesti juutide küsimustega. Nagu juba mainitud, on juutide elu sünaogiga seotud ümberlõikamisest kuni taevaminekuni, kui ta maetakse juudi kalmistule. Tallinnas oli ilus juudi kalmistu Magasini tänaval, Livanevitshi mausoleumiga, mis hävitati.

AV: Millal mausoleum hävitati?

DS: 1963. a. hävitati terve kalmistu, mis oli rajatud 1783. a. 1910 lõpetati seal matmine uutele platsidele seoses uute majade ehitusega lähikonda. Viimane matus oli 1936. a. Seejärel eraldati juutidele koht Rahumäel. Seal hakati matma juba kirstudes. Kuni nõukogude võimu alguseni maeti juute ilma kirstudeta.

AV: Tuleme tänapäeva, praegu asub juudi sünaog Karu tänav 16, teisel korrusel.

DS: Jah. See on üks tuba, mis on ümber ehitatud palvemaja-sünaogiks, kus toimub igal laupäeval ja pühade ajal teenistus. Teeme kõik, et ehitada Luise tänavale ilus sünaog.

AV: Kui kaugel sünaoogi ehitus praegu on? Siinkohal tooks kristlastele välja ka palveteema, et juudid saaksid taas oma sünaoogi.

DS: Luise tänav maa anti meile 99 aastaks rendile ning seega ei soovi sinna keegi ehitada ja käivad läbirääkimised maa-ametiga, et saaksime selle ära osta, siis oleksid ka sponsorid nõus toetama.

AV: Kui palju juute käib aktiivselt sünaogis?

DS: Laupäeviti 25-30 juuti, alla kümne sünaogis kollektiivselt palvetada ei tohi, aga pühade ajal on ruum rahvast täis.

AV: Kas Eesti juudid annetavad koguduse jaoks rohkelt?

DS: Erilist kasvu viimasel ajal märgata pole, kümme aastat tagasi oli asi parem.

AV: Nüüd on toimumas "Lepitusaktsioon" - kristlased on kogumas allkirju, et juutidelt andeks paluda. Kuidas mürgitati juudi lapsed Pärnu sünaogis?

DS: 1941. a. hävitati Pärnus ühe päevaga kõik juudi lapsed, neile söödeti koos toiduga mürki sisse.

AV: Seega ei pea paika väide, et eestlastel ei ole holokaustiga midagi pistmist.

DS: Ärgu pahandagu ka need eestlased, kes sellest osa ei võtnud, neid oli kõige rohkem, rahvas on rahvas. Igas Euroopa riigis oli inimesi, kes ei võtnud juutide hävitamisest osa.

AV: Kas Te oskate öelda, kui palju võiks praegu olla elavaid tunnistajaid holokaustist?

DS: Täpselt ei oska öelda, arvan, et umbes kümmekond. Suurem osa neist elab Narvas ja Klooga ümbruses.

AV: Teate rääkida kahest naisest Jäneda lähedalt, kes praegu elavad Saksamaal - nemad on ka elavad tunnistajad.

DS: Nad on pärit Slovakiast. Neid oli kuus naist, kes pääsesid ära mahalaskmise kraavi äärest. Ihualasti jooksid nad Jäneda lähedal ühte tallu. Õnneks oli seal vana naine, kes andis neile riided selga. Praegu tahavad Slovakkia ja Poola Vabariigi saatkonnad püstitada mälestusmärgi neile oma riigi kodanikele, kes on sealsetes laagrites maha lastud. Koonduslaagrites olid ülestõusud, suurimad Savibooris, Vilniuses; Varssavis - kus hävitati viis saksa diviisi. Eesti tuntumad laagrid olid Jänedal, Narvas, Tartus, Kloogal, Valgas jne. Eestis kästi juutidel kogunemispunktidesse tulla, kust nad viidi minema ja tapeti: Tallinna vanglas mehed ja poisid; Harku vanglas naised ja lapsed - sinna soovime lähemal ajal püstitada ausamba. Mina sattusin 1945. a. alguses sõjaväega Kloogale, nägin tuleriitu inimeste ja puudega vaheldumisi, oli ka paar barakki, kus toimus mahalaskmine, nii et veri voolas ukse alt ojana.

AV: Kui palju oli Eestis hävituslaagreid?

DS: Koos sõjaväe vangilaagritega 149, keegi ei tea, kui paljudes nende seast oli juute. Suurem osa laagreid asus Ida-Virumaal, kuna seal olid tööstuspiirkonnad, kus vange sai rakendada töö tegemisel ja kaitseks piiril vene vägede vastu.

AV: Miks vaatate Teie SS-le kui juudivastasele organisatsioonile?

DS: Et sinna koguti kõik, kes olid võimelised relva kandma, oli seal kõige rohkem neid, kes võtsid osa juutide hävitamisest Eestis. Me ei taha andekspalumist lihtsatelt inimestelt, kes pole kunagi kedagi tapnud ega tee seda edaspidi, vaid ootame vabandamist valitsuse tasandil, ning lubadust, et see enam ei kordu.

AV: Kommenteerige palun Jad Vashemis olevat hävitatud juudi kogukondade memoriaali, kus on kirjas ka 11 Eesti nime.

DS: Kuressaare - Eesti ajal elas seal 5-6 juuti, kes evakueeriti, samuti Haapsalu. Nõmmet ei vaataks ma eraldi linnana, kuna Tallinnas evakueeriti suurem osa juute, Võru, Tartu, Valga, Pärnu, Viljandi jäid sellesse tsooni, kus sakslased olid juba 8. juulil juute hävitamas. Kes enne sai põgenema, see sai. Pärnus toimus hävitustöö aidas ja sünagoogis, kus lapsed ära mürgitati. Viljandis oli vähe juute, umbes 20 inimest, kes said põgenema. Mitmed Tartu juudid lahkusid jalgsi ja vagunites Leningradi poole. Neid linnu on mainitud Jad Vashemis kui hävitatud sünagoogide asupaiku.